

Олександра ДУБАСЕНЮК,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами,
Президент ГО «Академія міжнародного
співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
dubasenyuk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто особливості освіти в інформаційному суспільстві як стратегічного ресурсу забезпечення національних інтересів і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Нині відбуваються істотні зміни освітнього середовища у сфері педагогічної та фундаментальної освіти для «цифрового покоління». Наголошено на особливій ролі системного підходу в організації навчального процесу ЗВО, його гнучкості і відкритості, можливості інтенсифікувати навчальний процес та організувати інтерактивне навчання; компетентнісної спрямованості освітнього процесу; формуванні системи безперервної освіти, електронної форми навчально-методичного забезпечення, можливості візуалізації змісту дисципліни. Важливо усвідомити, що майбутні педагоги/фахівці мають збалансовано підходити до реального і віртуального світу з метою набуття професіоналізму.

Ключові слова: *освіта, освітнє середовище, інформаційне суспільство, цифровізація освіти, цифрове покоління, майбутні фахівці/педагоги.*

The article examines the peculiarities of education in the information society. as a strategic resource for ensuring national interests and the state's competitiveness in the international arena. Currently, there are significant changes in the educational environment in the field of pedagogical and fundamental education for the "digital generation". It is emphasized: the special role of the system approach in the organization of the educational process of higher education institutions, its flexibility and openness, the possibility of intensifying the educational process and organizing interactive learning; competencedirections of the educational process; formation of a system of continuous education, an electronic form of educational and methodological support, the possibility of visualizing the content of the discipline. It is important to realize that future teachers/specialists should have a balanced approach to the real and virtual world in order to acquire professionalism.

Keywords: *education, educational environment, information society, digitalization of education, digital generation, future specialists/teachers.*

Постановка проблеми. У законодавчих документах розвитку освіти в Україні наголошено, що освіта має стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Акцентована увага на проблемі модернізації вищої педагогічної освіти. У Національній доповіді НАПН України «Про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» цифровізація освіти розглядається як імператив часу. У наукових працях С. Ю. Гончаренка, В. Г. Кременя, Р. С. Гуревича, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєвої,

І. Є. Потюк висвітлені проблеми інформаційно-цифрового освітнього простору України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку, використання цифрових технологій в навчальному середовищі закладів вищої освіти: офлайн та онлайн формати [6; 7; 9]. С. О. Сисоєва висвітлює педагогічні аспекти цифровізації освіти [7]. Майбутні фахівці/педагоги мають бути готові до істотних змін освітнього середовища в інформаційному суспільстві. Для молодого «цифрового покоління» мережевий простір стає віртуальною реальністю, в якому вони проводять значну частину свого часу, отримуючи необхідну інформацію і нові знання на основі інтерактивної взаємодії з іншими користувачами мережі інтернет. У зв'язку з цими тенденціями виникає проблема розробки нової мережевої освітньої парадигми і відповідно створення теорії навчання в інформаційному середовищі з метою виявлення специфічних особливостей мережевої освіти, в якому проявляються можливості інформатизації освіти.

Мета дослідження: проаналізувати особливості освітнього середовища закладів вищої освіти в інформаційному просторі України.

Виклад основного матеріалу. Науковці (В. Ю. Арешонков, О.В. Барна, В.Ю. Биков, Р.С. Гуревич, В.Г. Кремень, О.М. Спирін та ін.) висловлюють важливі думки щодо розвитку фундаментальної освіти для «цифрового покоління» [1; 2; 5; 8; 9]. До них віднесені:

- можливість системного підходу в організації навчального процесу на основі структурно-логічного представлення навчального матеріалу, що дозволяє задати зміст у вигляді системи взаємопов'язаних модулів і таким чином, фактично визначити орієнтовну основу навчальної діяльності з освоєння цього змісту;

- гнучкість і відкритість навчального процесу щодо соціальних і культурних відмінностей між студентами, їх індивідуальними стилями, темпами навчання, їх інтересами, що дає змогу підвищити ефективність навчального процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації;

- можливість інтенсифікувати навчальний процес на основі мультимедійної форми подачі навчального матеріалу, часткового скорочення конспектування тексту шляхом отримання його в електронному вигляді;

- можливість організації інтерактивного навчання, побудованого на взаємодії студента з навчальною середовищем, яка є сферою досвіду, що засвоюється в умовах реалізації його суб'єктної позиції;

- компетентнісної спрямованості освітнього процесу на основі єдиної методології застосування інформаційних технологій, що дозволяє інтегрувати навчальну, дослідницьку, самостійну та інші види діяльності студентів. Це сприяє формуванню у студентів компетентності в галузі використання інформаційних технологій у структурі професійної компетентності, в цілому розвиває конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти;

- формування системи безперервної освіти, освіти «впродовж життя», спрямованої на постійний розвиток особистості в умовах єдиного інформаційного простору;

- представлення у вигляді електронної форми навчально-методичного забезпечення (навчальні та робочі програми, навчальні посібники, конспекти, лекції, методичні рекомендації тощо); створення сприятливого інформаційного середовища для організації самостійної роботи студента по засвоєнню навчальної інформації в індивідуальному темпі і в зручний для нього час;

- можливість візуалізації змісту дисципліни, демонстрації досліджуваних явищ і

процесів у розвитку і динаміці.

Крім того інформаційне середовище розширює пізнавальні можливості людини і постає позитивним чинником інформатизації [5]. Навчання в інформаційному середовищі будується на основі синтезу об'єктивного світу і віртуальної реальності за допомогою активізації як сфери раціональної свідомості, так і сфери інтуїтивного, підсвідомого. Таку взаємодію студента і комп'ютера можна уявити як партнерство у вигляді так званого «розподіленого інтелекту». Проте у межах окресленого напрямку виникає і чимало проблем.

У науковій літературі виділяються особливості процесу навчання в умовах мережевої освітньої парадигми, підкреслюється його нелінійний характер, що може породжувати, з одного боку, еклектичність у самостійному здобутті знань, а з іншого боку, більш високу мотивацію порівняно з мотивацією в традиційній парадигмі. При цьому виникає питання щодо вирішення «проблеми розуміння» і пропонується розглядати різні рівні розуміння. Учені на прикладі вивчення різних навчальних дисциплін розглядають вплив на підвищення мотивації учіння соціокультурного досвіду, в якому виділено такі складові як генетичний підхід, елементи історизму, практична та гуманітарна спрямованість, виховні та естетичні аспекти.

Водночас виникає проблема, яка стосується окремих елементів, що набуваються в режимі нелінійних технологій, коли порушуються загальнодидактичні принципи наступності, безперервності, які визначають доступність і якість отриманої освіти. Найбільше негативний ефект нелінійних технологій позначається на фундаментальній освіті, яка виконує роль базису для подальшого навчання. Формуванню системи знань, усунення прогалин, що утворюються внаслідок нелінійності освітнього процесу «цифрового покоління» сприятимуть: 1) спеціальним чином організований інформаційний супровід цих занять, що представляє собою системне оформлення узагальнених теоретичних знань і відповідних їм способів діяльності; 2) формування в учнів умінь структурувати навчальну інформацію.

Ми поділяємо точку зору вчених, яка передбачає на етапі входження в нову тему пред'явлення студентам структурної схеми змісту навчального матеріалу, що підлягає засвоєнню з виділенням окремих модулів і розділів. Визначений підхід виконує орієнтовну роль і задає динамічність моделі розвитку навчальної діяльності з освоєння певного навчального матеріалу, упорядковує, раціоналізує і підвищує її ефективність. При цьому навчальна інформація може бути представлена системою взаємозалежних і взаємообумовлених модулів, послідовність освоєння яких здійснюється за такою логікою: сприйняття, розуміння, осмислення, запам'ятовування, застосування, узагальнення, систематизація [4; 6; 7].

Ми також підтверджуємо наявність факту, що ліквідація прогалин в освіті цифрового покоління шляхом використання нелінійних технологій в освоєнні навчального матеріалу може бути досягнута за умови, коли студент самостійно навчиться структурувати навчальний матеріал. Актуальність формування таких умінь визначається їх багатофункціональністю (оволодіння ними дає змогу вирішувати різні проблеми в повсякденній професійній або соціальній сферах), надпредметно, міждисциплінарно, багатовимірно (включає розумові процеси та інтелектуальні вміння: аналітичні, критичні, креативні, комунікативні та ін.) і тому може бути позначено, з погляду науковців, як метавміння. Останнє характеризує інтелектуальну діяльність студента, який може представити навчальний матеріал у вигляді цілісної структури на основі обраного принципу, в результаті чого досягається якісно інше, більш глибоке системне знання (С.У. Гончаренко). Важливо, що структурування навчального

матеріалу студентом призводить до осмислення теми, усвідомлення цілей і завдань навчання, що фактично дозволяє вибудовувати орієнтовану основу навчальної діяльності. Можна погодитися з думкою, що набуття студентом досвіду вибудовувати орієнтовану основу навчальної діяльності дає змогу розробляти певні алгоритми розв'язання професійно орієнтованих задач. Це підтверджено у нашому дослідженні проблеми теорії і практики виховної діяльності педагога [3]. У процесі дослідження нами виділено типологію виховних задач та розроблено педагогічну технологію їх розв'язання. Навчальний матеріал засвоюється значно ефективніше за умови формування установки на його структурування і виділення сутнісних ознак.

Застосування активних методів, безумовно, сприяє розвитку здатності студентів швидко, точно і свідомо застосовувати на практиці сформовані вміння в новій нестандартній ситуації, а також сприяти систематизації навчальної інформації, що міститься в фундаментальних знаннях. При вивченні педагогічних дисциплін у майбутніх педагогів формуються загальні форми і способи мислення, прийоми логічних міркувань, узагальнені діяльнісні функції. Орієнтація на розвиток інтелектуальної сфери студентів і можливості нових засобів та інформаційних технологій призводить до необхідності і доцільності візуалізувати зміст дисциплін, зробити його наочним. Дослідники наголошують, що візуалізація є базовою умовою для розуміння навчального матеріалу. Студент вважає, що розуміє якийсь процес, якщо може побудувати його зорову модель. Іншими словами, правильні дії, процедури, так само як і варіанти «неправильних», тобто можливих помилок, повинні бути представлені в образній формі – у вигляді опорних схем, рисунків, відео, мультимедійних модельних сценаріїв.

У цьому контексті цінними є думки дослідників щодо розгляду конструювання спеціального інформаційного середовища навчання педагогічних дисциплін. Обґрунтовується необхідність задіяти резерви візуального мислення, пізнавальної функції наочності при відносній рівноправності вербального, і невербального способів подання інформації. Мобілізація основних сенсорних систем людини: візуальної, аудіальної, кінестетичної, підвищує обсяг засвоєної нею інформації. Ці ідеї цілком можна застосувати і до процесу підготовки майбутніх учителів при вивченні педагогічних дисциплін. Дійсно, поєднання аудіо та візуальної інформації активізує пізнавальний процес, робить його емоційно насиченим, підсилює мотивацію до освоєння навчального матеріалу, що в цілому сприяє підвищенню якості як фундаментальної, так і педагогічної підготовки. Погоджуємося з твердженням: відмінність проблем, що виникають в умовах інформатизації освіти, від проблем традиційної педагогіки, визначають необхідність виділення їх в окремий розділ педагогіки.

Серед умінь та навичок, необхідних для підготовки майбутнього педагога, особливу роль відіграють ті, які пов'язані з розвитком педагогічного креативного мислення, розумових здібностей. Тут мають місце такі науково-педагогічні методи як аналіз та синтез, спостереження і порівняння (зіставлення), абстрагування і конкретизація, узагальнення і спеціалізація, класифікація і систематизація, пошук і застосування аналогій та протиставлень, побудова гіпотез і планування дій, розвиток критичного ставлення до досліджуваного матеріалу і самоконтроль. Окреслені вміння та науково-педагогічні методи важливі не тільки самі по собі, а як об'єктивні умови цілеспрямованого, продуктивного педагогічного мислення, що веде до вирішення поставлених завдань.

Для розвитку таких умінь та оволодіння зазначеними методами важливо під час навчання представляти навчальний матеріал з урахуванням умов, що розкривають зв'язки між

досліджуваними поняттями, необхідно ставити завдання, які формують уміння узагальнювати і класифікувати. Однак для того, щоб ці вміння та навички стали для студентів засобами пізнання, необхідно, щоб вони розуміли важливість їх систематичного і цілеспрямованого формування через систему професійно орієнтованих педагогічних задач.

Можна навести відповідні приклади. Так, при вивченні курсу, «Методологія і методи науково-педагогічного дослідження» навчальний матеріал структуровано через систему модулів. Кожна тема представлена у вигляді структурно-логічної схеми, яка виявляє відповідні взаємопов'язані елементи. Курс викладається у магістратурі навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Мета: ознайомити студентів з предметом, методологічними засадами, завданнями курсу.

Професійна спрямованість: стимулювати у студентів інтерес до вивчення педагогіки та методології педагогічних досліджень.

Основні поняття: педагогіка, методологія педагогічного дослідження, базові категорії, наукові методологічні підходи, методи педагогічних досліджень. У процесі лекції було використано структурно-логічні схеми, презентація, проблемні питання, інтерактивне обговорення тощо [4].

Викладач продумує питання для магістрантів з кожної теми для самостійного вивчення. Студенти мають обґрунтувати необхідність виникнення такої навчальної дисципліни; визначити, яку роль відіграють методологічні засади педагогіки у процесі професійного становлення педагога; виявити сутність кожного завдання навчальної дисципліни. Насамперед формується професійно-педагогічна спрямованість і мотивація майбутніх учителів; розкривається теоретичне і ти практичне значення курсу. Студентам пропонується список рекомендованої літератури, питання для самоаналізу та самоперевірки. Вони передбачають осмислення таких проблем: основні напрями вдосконалення викладання методології педагогічних досліджень і педагогіки в цілому у ЗВО; аналіз базових понять: «наукова методологія», «методологічні основи педагогіки»; «основні складові методологічної культури педагога».

У процесі вивчення означеного курсу велика увага приділяється структурі педагогічних знань. Здобувачі освіти мають осмислити тривалий історичний період, яка пройшла педагогічна наука. За цей період накопичено значний фонд емпіричного та теоретичного матеріалу, який потребує певної систематизації та узагальнення у контексті положень цифровізації освітнього простору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, «цифрове покоління» має усвідомити сучасний стан освіти, зрозуміти, що кожен студент повинен мати доступ до освіти, використовуючи сучасні електронні засоби навчання, доступ до електронної мережі. Це сформує у майбутніх фахівців/педагогів уміння думати різними способами, утримуючи в голові великі абстракції, володіти навичками дослідника, мобільно шукати необхідну інформацію, швидко в неї розбиратися – а для цього повинна бути добре розвинена рефлексія і критерії розуміння, чітко відділяти відоме від ймовірного, невірному і невідомого. Необхідно залучати молодь до фундаментальної освіти, оскільки – це універсальні знання, які сприяють розвитку мислення і цілісного світогляду особистості. Велика роль в цьому процесі належить і гуманітарній освіти (робота з поняттями і смислами), яка допоможе молоді усвідомити сенс життя, свою життєву місію, набути професіоналізму, урахувавши специфічні особливості мережевої освіти та можливості інформатизації освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Барна О. В., Кузьмінська О. Г. Визначення готовності закладу вищої освіти до цифрової трансформації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*: матер. IV Міжнар. наук.-прак. інтернет-конференції, 30 квітня 2020 р. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 92-94.
2. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 2020. Вип. 1. С. 27-36.
3. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
4. Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. Житомир : ФОП Левковець Н.М., 2017. 256 с.
5. Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку. *Матеріали методологічного семінару НАПН України*. 4 квітня 2019 р.
6. Потюк І. Є. Використання цифрових технологій в навчальному середовищі закладів вищої освіти: офлайн та онлайн формати. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 219-221.
7. Сисоєва С. О. Педагогічні аспекти цифровізації освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 4 (69). С. 24-32.
8. Спірін О. М., Вакалюк Т. А. Критерії добору відкритих web-орієнтованих технологій навчання основ програмування майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. Вип. 4. С. 275-287.
9. Цифровізація освіти – імператив часу. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. С.117-133.